

تحریم‌های حقوق بشری: محتمل‌ترین پیامد تشکیل هیأت مستقل بین‌المللی حقیقت‌یاب برای ایران

کیان بیگ‌ریگی* - دکتر ستار عزیزى**

This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

چکیده

شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد با صدور قطعنامه A/HRC/S-35/L.1 برای نخستین بار برای کشور ایران، اقدام به تشکیل «هیأت مستقل بین‌المللی حقیقت‌یاب» نمود. تأسیس هیأت حقیقت‌یاب یکی از مهم‌ترین سازکارهای شورای حقوق بشر در حفاظت از حقوق بشر، از طریق تحقیق در خصوص موارد نقض حقوق بشر در هر یک از دول عضو ملل متحد در زمانی است که وضعیت رعایت حقوق بشر در آن کشور، نگران‌کننده بوده و سازمان در جستجوی مقابله با این وضعیت و جلوگیری از بی‌کیفرمانی باشد. مأموریت اصلی این هیأت، تحقیق راجع به نقض‌های ادعایی حقوق بشر در بستر اعتراضات صورت گرفته در ایران پس از اتفاقات رخ داده در ۲۶ شهریور ۱۴۰۱ در ساختمان پلیس امنیت اخلاقی، به خصوص حقوق زنان و کودکان و گردآوری و تحلیل ادله با هدف به‌کارگیری آن‌ها در فرآیندهای قضایی است. روش بررسی این پژوهش، تحلیلی - توصیفی می‌باشد و شیوه‌ی گردآوری اطلاعات، کتابخانه‌ای است. سؤال اصلی این پژوهش آن است که در پرتو بررسی فعالیت هیأت‌های مشابه، آثار و پیامدهای حقوقی گزارش‌های این هیأت برای ایران چه خواهد بود؟ فرضیه نگارندگان آن است که هرچند امکان طرح مسئولیت حمایت در صورت تشدید وضعیت نقض حقوق بشر برای ایران ممکن است پدیدار گردد اما محتمل‌ترین واکنش، اتخاذ اقدامات متقابل از رهگذر اعمال تحریم‌هاست. برخی دولت‌ها و سازمان‌ها مانند اتحادیه اروپایی پیرو گزارش‌های این هیأت، تحریم‌هایی را علیه مقامات متهم به نقض حقوق بشر، وضع خواهند کرد.

کلیدواژگان

شورای حقوق بشر، هیأت مستقل بین‌المللی حقیقت‌یاب، تحریم، اقدام متقابل، مسئولیت حمایت.

* دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

** استاد حقوق بین‌الملل، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران. / نویسنده مسئول / ایمیل:

s.azizi@basu.ac.ir

مقدمه

با توجه به تحولات موجود در نظام بین‌الملل، حقوق بشر در هزاره جدید اهمیت خود را احراز کرده است. فرآیند تحولات رو به سوی حمایت از موضوع حقوق بشر است. اعتقاد تاریخی و دیرینه نسبت به رعایت حقوق بشر که از گذشته‌های دور نزد اندیشمندان و فرهیختگان وجود داشت؛ امروزه بعد بین‌المللی یافته و سازمان ملل متحد به عنوان عامل اجرایی و ناظر نسبت به رعایت حقوق بشر نقش قابل توجهی پیدا کرده است. افزایش این نقش به تحولات پدید آمده در روابط بین‌الملل بر می‌گردد. اجماع جامعه بین‌الملل در تأسیس دیوان کیفری بین‌المللی، توجه به شورای حقوق بشر، ارتقا جایگاه کمیساریای عالی حقوق بشر و البته توجه به موضوع مسئولیت حمایت او فرآیند جهان شمولی دوزوره حقوق بشر از جمله پویش‌هایی هستند که مورد توجه پژوهشگران حقوق و روابط بین‌الملل قرار گرفتند (ذاکریان، ۱۳۹۹: ۱۶) (Zakerian, 2021: 16).

در سال ۱۹۴۵ تقریباً برای نخستین بار، منشور سازمان ملل متحد ایده حقوق بشر را به عنوان حقوقی واقعی در سطح جهانی اعلام کرد (Alston, Crawford, 2000: 1). سپس سیستم حقوق بشر ملل متحد بر مبنای این منشور و در پاسخ به آن ایجاد شد (Steiner, Alston, Goodman, 2008: 746). حقوق بشر اکنون در کنار مسائل اقتصادی و امنیتی، یکی از مسائل مهم و کلیدی در نظام بین‌الملل به‌شمار می‌رود و نقض یا بهبود آن توسط کشورها تأثیر فراوانی بر افکار عمومی جهان می‌گذارد که حتی ممکن است به تیرگی یا گسترش روابط بین کشورها منجر شود. به همین منظور، سازمان ملل در همان ابتدای تشکیل تصمیم به ایجاد سازکارهایی گرفت که مانع از نقض این حق اساسی تمامی انسان‌ها شود (امیدی، پوربافرانی، پورعلی، ۱۳۹۵: ۵۸۲)؛ (Omidi, Pourbafrani, 2016: 528).

سازمان ملل متحد دارای نهادهای گوناگون در زمینه حقوق بشر است که شورای حقوق بشر جز مهم‌ترین آن‌ها به‌شمار می‌رود. اصولاً سازکارهای نظارت بر حقوق بشر به دو نظام «مبتنی بر منشور» و «مبتنی بر معاهدات» تقسیم می‌گردد. دفتر کمیساریای عالی حقوق بشر، حمایت عملیاتی و هماهنگی را هم برای نظام معاهداتی و هم برای نهادهای مبتنی بر منشور ملل متحد فراهم می‌کند. در واقع، دفتر کمیساریای عالی حقوق بشر، پل ارتباطی نهادی و مرجع تماس با نهادهای مبتنی بر منشور و نهادهای معاهداتی یاسدار حقوق بشر است.

از زمان ایجاد شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد در سال ۲۰۰۶، تاکنون سی و پنج نشست ویژه و اضطراری تشکیل شده است که سی و پنجمین نشست ویژه شورای حقوق بشر سازمان ملل با عنوان «وخامت وضعیت حقوق بشر در جمهوری اسلامی ایران به‌ویژه در ارتباط با زنان و کودکان» در تاریخ ۲۴ نوامبر ۲۰۲۲ (برابر با ۳ آذر ۱۴۰۱) برگزار شد. این نخستین بار در تاریخ

¹. R2P

^۲. هم‌چنین مواد ۱ و ۵۵ منشور ملل متحد را مشاهده نمایید.

³. Human Rights Council. (2022). 35 th special session of the Human Rights Council on the deteriorating situation of human rights in the Islamic Republic of Iran, especially with respect to women and children. 24 November. at: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/special-sessions/session35/35-special-session>

شورای حقوق بشر بود که این نهاد، نشستی ویژه درباره وضعیت حقوق بشر در ایران برگزار کرد. مهم‌ترین اقدام شورا، تأسیس هیأت حقیقت‌یاب در ارتباط با حوادث بعد از فوت خانم امینی در ایران بود. تأسیس هیأت حقیقت‌یاب یکی از مهم‌ترین سازکارهای شورای حقوق بشر در حفاظت از حقوق بشر، از طریق تحقیق درخصوص موارد نقض حقوق بشر در هر یک از دول عضو ملل متحد در زمانی است که وضعیت رعایت حقوق بشر در آن کشور، نگران‌کننده بوده و سازمان در جستجوی مقابله با این وضعیت و جلوگیری از بی‌کیفرمانی باشد.

ماموریت اصلی این هیأت، تحقیق راجع به نقض‌های ادعایی حقوق بشر در بستر اعتراضات اخیر به‌خصوص حقوق زنان و کودکان و گردآوری و تحلیل ادله با هدف به‌کارگیری آن‌ها در فرآیندهای قضایی است (بند ج پاراگراف ۷ قطعنامه مؤسس). هیأت حقیقت‌یاب تعیین شده از سوی شورای حقوق بشر سازمان ملل، گزارشی از بررسی‌های خود را به نشست پنجاه و سوم شورای حقوق بشر سازمان ملل ارائه نمود. این هیأت در گزارش خود انتقاداتی را متوجه عملکرد مراجع رسمی ایران نمود و بر توصیه‌ها و پیشنهادهای نیز تأکید نمود. در خلال جلسه ارائه هیأت مزبور، نمایندگان کشورهای مختلف و برخی نهادهای مدنی و نمایندگان هیأت اعزامی جمهوری اسلامی نیز اعلام نظر کردند. البته شایان ذکر است، در حال حاضر در خصوص ایران سه مرجع در سازمان ملل به‌صورت مستمر گزارش تهیه می‌کنند؛ گزارشگر ویژه تعیین شده برای نظارت بر ایران (دکتر جاوید رحمان)، دبیرکل سازمان ملل، هیأت حقیقت‌یاب تعیین شده از سوی شورای حقوق بشر که متشکل از سه عضو شناخته شده جهانی می‌باشد.

بدین منظور در این مقاله، ابتدا نهاد شورای حقوق بشر به اختصار توضیح داده می‌شود، زیرا هیأت‌های حقیقت‌یاب شورای حقوق بشر، از جمله نهادهایی هستند که در راستای وظیفه کلی نظارت و پاسداری از رعایت حقوق بشر در ذیل نهاد شورای حقوق بشر فعالیت می‌کند و سپس به بررسی تشکیل هیأت مذکور و پیامدهای حقوقی تشکیل این هیأت برای ایران پرداخته خواهد شد.

۱- پیشینه پژوهش

در مکتوبات منتشره داخلی، با توجه به جدید بودن موضوع، هیچ تحقیقی که ضمن بررسی تمامی گزارش‌های هیأت‌های حقیقت‌یاب پیشین با تأکید بر قضیه ایران پردازد وجود ندارد؛ تنها متن انتشار یافته، مطلب «تحلیل کارکرد و آثار حقوقی هیأت مستقل بین‌المللی حقیقت‌یاب در مورد ایران» در تالار گفتگوی تخصصی حقوقی و سیاسی بین‌المللی انجمن ایرانی مطالعات سازمان ملل متحد، نوشته یکی از نگارندگان است (عزیزی، ۱۴۰۱)؛ (Azizi, 2022). در این متن، نگارنده صرفاً به‌طور اجمالی به این موضوع پرداخته و به جامعیت این مقاله نمی‌باشد و به‌طور کلی به بخش‌هایی از قبیل اقدام متقابل (که یکی از محتمل‌ترین پیامدهای این گزارش‌ها برای ایران خواهد بود) نپرداخته است.

هم‌چنین تعداد انگشت شماری، برخلاف این مقاله که سعی در بررسی تمامی گزارش‌های هیأت‌های حقیقت‌یاب پیشین داشته است، صرفاً به‌طور موردی به بررسی گزارش‌ها هیأت‌های حقیقت‌یاب در یک قضیه پرداخته‌اند. به‌طور مثال (قلندری، ۱۳۹۵)؛ (Ghalandari, 2016) به قضیه

میانمار و (شهبازی و عوض‌پور، ۱۳۹۵) (Shahbazi, Avazpoor, 2016: 170) به قضیه کره شمالی پرداخته‌اند و یا (رستمی و دیگران، ۱۴۰۱: ۹۵۷)؛ (Rostami et al., 2022: 967) به بررسی مؤلفه‌های جغرافیایی تأثیرگذار بر رویه‌های نظارتی گزارش‌های شورای حقوق بشر سازمان ملل پرداخته‌اند که متفاوت از مقاله حاضر می‌باشد.

بنابراین نوشتاری که مشخصاً به بررسی پیامدهای حقوقی تشکیل هیأت مستقل بین‌المللی حقیقت‌یاب از سوی شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد برای ایران پردازد، وجود ندارد. این امر موجب تمایز این مقاله از جنبه‌های زمانی، چارچوب نظری، الگوپردازی و تحلیل پیامدهای گزارش‌ها برای ایران به جای توصیف آن‌ها، با آثار دیگر می‌شود. هم‌چنین باید اذعان داشت که پژوهش در این زمینه با توجه به این که، تشکیل این هیأت امری مهم و حیاتی برای کشور قلمداد می‌گردد، امری ضروری است تا در پرتو بررسی فعالیت هیأت‌های مشابه، مشخص سازد که آثار و پیامدهای حقوقی گزارش‌های این هیأت برای ایران چه خواهد بود.

۲- شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد

شورای حقوق بشر در ۱۵ مارس ۲۰۰۶ با تصویب قطعنامه ۶۰/۲۵۱ از سوی مجمع عمومی سازمان ملل متحد به‌عنوان رکن فرعی مجمع عمومی تشکیل و جایگزین کمیسیون حقوق بشر که از سال ۱۹۴۶ ایجاد شده بود و به‌عنوان رکن مهم سازمان ملل متحد در قلمرو تشویق به احترام و رعایت حقوق بشر به‌عنوان رکن فرعی شورای اقتصادی اجتماعی فعالیت می‌نمود، شد (بیگ‌زاده، ۱۴۰۰: ۶۴۹)؛ (Beigzadeh, 2021: 649). اثر مستقیم حقوقی این قطعنامه آن بود که ساختار نهادی حقوق بشر مبتنی بر منشور ملل متحد تغییر کرد. کمیسیون حقوق بشر که در سال ۱۹۴۶ تشکیل شد و بیش از ۶۰ سال تداوم یافت، به ایجاد چارچوب حقوقی حقوق بشر بین‌المللی که به‌طور پیوسته در حال توسعه است، کمک شایانی کرد. این کمیسیون نقش تعیین‌کننده‌ای در تدوین معاهدات بین-المللی، توسعه سازکارهای شکایت و رویه‌های ویژه داشت (Lattmann, Vizi, 2014: 29). انگیزه مجمع عمومی از ایجاد یک نهاد جدید، برطرف کردن نقایص و ضعف‌های کمیسیون حقوق بشر و استفاده از تجربیات شش دهه فعالیت کمیسیون برای استقرار نهادی مؤثرتر و کارآمدتر بود.

شورای حقوق بشر براساس سازکار تعبیه شده از سوی مجمع عمومی، متشکل از ۴۷ دولت است که به مدت ۳ سال از سوی مجمع عمومی انتخاب می‌شوند. دولت‌های عضو براساس نظام سهم عادلانه جغرافیایی از میان گروه‌بندی‌های شناخته شده ملل متحد، انتخاب می‌شوند. این دولت-ها تنها برای یک دوره بعد، قابل انتخاب مجدد هستند و سپس باید جای خود را به دولت‌های جدید بدهند. بنابراین برخلاف برخی نهادها همچون شورای امنیت و حتی نهادهای غیرمتشکل از نمایندگان دولت‌ها مانند دیوان بین‌المللی دادگستری و کمیسیون حقوق بین‌المللی، که اعضای دائم شورای امنیت، همواره در آنجا عضویت دارند؛ حضور پنج عضو دائمی شورای امنیت در شورای

¹. A/RES/60/251

². www.2ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/a.res.60.251_en.pdf

حقوق بشر، امکان‌پذیر نیست.

شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد مسئول اصلی ارتقای احترام جهانی برای حمایت از حقوق بشر و آزادی‌های اساسی برای همه افراد شناخته می‌شود. شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد باید کلیه موارد نقض حقوق بشر در کشورها را بررسی کند و اقدامات لازم را اتخاذ نماید. همچنین به منظور حرکت در کنار دولت‌ها برای کمک به ارتقای حقوق بشر به ارائه خدمات مشورتی و کمک‌های فنی مبادرت ورزد و در اجرای تعهدات حقوق بشری دولت‌ها آن‌ها را یاری نماید. علاوه بر آن، وظیفه تهیه گزارش دوره‌ای از وضعیت حقوق بشری کشورها به عهده این نهاد گذارده شده و برای این منظور سازکارهای متعددی در نظر گرفته شده است (قراچولو و دیگران، ۱۳۹۶: ۴۸-۴۹)؛ (Gharachorlo et al., 2017: 46). شیوه‌های کار شورای حقوق بشر باید از شفافیت و انصاف و عدم جانبداری برخوردار باشند و بتوانند گفتگوی واقعی بر محور کسب نتیجه و اجرای توصیه‌های مصوب شورا را تسهیل کنند (بیگ‌زاده، ۱۴۰۰: ۶۵۳)؛ (Beigzadeh, 2021: 653).

نظام نظارتی شورا، از طریق چهار آئین خاص بر رعایت حقوق بشر در دول مربوطه، نظارت می‌کند:

اولین آئین نظارتی شورا با عنوان رویه‌های ویژه شناخته می‌شود. در واقع، رویه‌های ویژه به فعالیتی اطلاق می‌گردد که از سوی کارشناسان مستقل حقوق بشری برای نظارت بر رعایت مقررات حقوق بشر در دولتی خاص و یا در مورد وضعیت رعایت و یا ترویج موضوع خاص حقوق بشری در سراسر جهان، انجام می‌شود. این کارشناسان برای مدت ۳ ساله انتخاب می‌شوند که می‌توانند برای ۳ سال دیگر دوباره انتخاب شوند. در حال حاضر، تعداد ۴۵ گزارش موضوعی و ۱۴ گزارشگر کشوری براساس این آئین، خدمت می‌کنند.

آئین دوم مورد استفاده از سوی شورای حقوق بشر برای حفاظت و نظارت بر رعایت حقوق بشر به آئین بررسی دوره‌ای جهانی یا UPR مربوط می‌شود. نظام «بررسی دوره‌ای جهانی» در بند ۵ قطعنامه تأسیس شورای حقوق بشر، پیش‌بینی شده است. به موجب این سازکار، پرونده عملکرد حقوق بشری هر دولت، براساس اطلاعات عینی و قابل اعتماد از تحقق تعهدات حقوق بشری خود به نحوی که جهانی بودن پوشش این سازکار و رفتار برابر نسبت به همه کشورها را تضمین کند؛ بررسی خواهد شد. به این ترتیب، به صورت ادواری، موضوع رعایت حقوق بشر در تمامی دولت‌ها بررسی خواهد شد.

آئین سوم مورد استفاده شورای حقوق بشر، آئین انطباق موردی رعایت حقوق بشر یا آئین شکایات نام دارد. در ژوئن ۲۰۰۷، شورای حقوق بشر قطعنامه ۱/۵ را تحت عنوان «شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد: نهادسازی» تصویب کرد که در «رویه شکایات» تجدیدنظر کرد. در نتیجه، رویه شکایت جدید برای رسیدگی به الگوهای ثابت نقض فاحش و قابل اطمینان کلیه حقوق بشر و همه آزادی‌های اساسی در هر نقطه از جهان و تحت هر شرایطی پدید آمد. رویه شکایت به مکاتبات ارسال شده از سوی افراد، گروه‌ها یا سازمان‌های غیردولتی می‌پردازد که ادعا می‌کنند

قربانی نقض حقوق بشر هستند یا اطلاعات مستقیم و قابل اعتمادی از چنین نقض‌هایی دارند. آئین چهارم مورد استفاده شورای حقوق بشر که موضوع تمرکز اصلی بحث ماست، کمیسیون‌های تحقیق و یا هیأت‌های حقیقت‌یاب است. در کنار محاکم کیفری بین‌المللی، از مکانیسم‌های تحقیقاتی نیز باید یاد نمود که پیش از تشکیل دادگاه‌ها و محاکم جهت تمهید مقدمات آن و یا در شرایطی که امکان ایجاد یک محکمه وجود ندارد با هدف جمع‌آوری ادله اثبات جرم و پیشگیری از هدم و نابودی آن‌ها تشکیل می‌شوند (ذاکر حسین، ۱۴۰۱: ۷۲)؛ (Zakerhossein, 2022: 72). در بند ۳ قطعنامه تأسیس شورای حقوق بشر آمده بود که «شورا باید به موارد نقض حقوق بشر از جمله موارد فاحش نقض سیستماتیک رسیدگی کند و در مورد آن، توصیه‌هایی ارائه دهد. هم‌چنین باید هماهنگی مؤثر و جریان اصلی حقوق بشر را در سیستم سازمان ملل متحد ارتقاء دهد». بر همین اساس، یکی از سازکارهای مهم شورا تأسیس کمیسیون‌ها و مأموریت‌های حقیقت‌یاب است. هم‌چنین باید گفت، شورای حقوق بشر ملل متحد تاکنون در حوزه‌های مختلفی ورود کرده- است از جمله می‌توان به حق آزادی اجتماعات اشاره نمود. اهمیت حق آزادی اجتماعات تا بدان جا بوده است که شورای حقوق بشر ملل متحد در اکتبر ۲۰۱۰ میلادی با پذیرش قطعنامه ۱۵/۲۱، گزارشگر ویژه‌ای را عهده‌دار رسیدگی به حق آزادی اجتماعات نمود که از جمله وظایفش جمع‌آوری اطلاعات از جمله رویه‌ها و تجربیات ملی در ارتباط با ترویج و حمایت از حقوق آزادی اجتماعات و گزارش موارد نقض حقوق اجتماعات، تبعیض‌ها، تهدیدات یا توسل به خشونت و تعقیب و اقدام انتقام‌جویانه علیه اشخاصی که این حقوق را اعمال می‌کردند، بود (رستمی و دیگران، ۱۴۰۱: ۹۴۹)؛ (Rostami et.al., 2022: 949).

۳- قطعنامه صادره شده در خصوص ایران و اولین گزارش هیأت

پیش‌نویس قطعنامه (A/HRC/S-35/L.1) با ۲۵ رأی موافق، ۶ رأی مخالف و ۱۶ رأی ممتنع در مورد وضعیت حقوق بشری در ایران در جریان اعتراضات تصویب شد. این قطعنامه دارای هشت بند مقدماتی و ۱۰ بند اجرایی است.

شورای حقوق بشر در بندهای دهگانه اجرایی قطعنامه خواستار انجام اقداماتی مشخص برای جلوگیری از تکرار نقض حقوق بشر در عرصه‌های مختلف شد، اما مهم‌ترین بند اجرایی این قطعنامه را می‌توان تصمیم ایجاد یک هیأت حقیقت‌یاب مستقل بین‌المللی از طرف رئیس شورای حقوق بشر با این مأموریت دانست که به صورت جامع و بی‌طرفانه درخصوص ارتکاب نقض حقوق بشر در ایران که در ارتباط با اعتراضات مردمی از روز ۱۶ سپتامبر ۲۰۲۲ (برابر با ۲۵ شهریور ۱۴۰۱) تا اطلاع ثانوی به ویژه درخصوص زنان و کودکان روی داده است، تحقیق نماید و می‌بایست تمامی شواهد مربوط به نقض حقوق بشر را جمع‌آوری، تجمیع و تجزیه و تحلیل کند و پس از پردازش و تحلیل و حفظ این مدارک، ابتدا گزارش شفاهی و به روز خود را در زمان برگزاری اجلاس پنجاه و سوم به شورای حقوق بشر ارائه کند (که روز چهارشنبه ۱۴ تیرماه سال ۱۴۰۲ در ابتدای جلسه شورای حقوق بشر سازمان ملل، سارا حسین، رئیس هیأت حقیقت‌یاب گزارش ابتدایی و مقدماتی

این هیأت درباره اعتراضات در ایران را قرائت کرد) و سپس گزارش کامل کتبی درخصوص یافته‌های خود را در اجلاس پنجاه و پنجم به شورا تقدیم کند.

در گزارش شفاهی ۱۴ تیرماه بیان شد؛ ایران باید به سرکوب مستمر معترضان مسالمت‌آمیز پایان دهد و موج اعدام‌ها، دستگیری‌های دسته جمعی و بازداشت‌ها را از زمان فوت خانم امینی متوقف کند. از حکومت ایران خواست که باید به حقوق همه مردم ایران به‌ویژه زنان و دختران احترام بگذارد، رعایت کند و از آن‌ها حمایت نماید. ده ماه پس از این رویدادها، هیچ اطلاعات رسمی در مورد افرادی که در ارتباط با اعتراضات دستگیر، بازداشت، متهم یا محکوم شده‌اند در دسترس عموم نیست. اما هم‌چنان گزارش‌هایی مبنی بر دستگیری و بازداشت معترضان، از جمله زنان و دخترانی که از رعایت قانون حجاب کشور خودداری می‌کنند، و آزار و اذیت اعضای خانواده‌شان منتشر می‌شود. ادعاهای نقض حقوق بشر در ارتباط با اعتراضات هم‌چنان توسط هیأت شنیده، دریافت و بررسی می‌شود.

در صورت عدم پاسخگویی به نگرانی‌های مطرح شده در مورد نقض ادعایی حقوق بشر و هم‌چنین اگر قانون جدیدی که مجازات‌های سخت‌تری را برای زنان و دخترانی که ناقض مقررات حجاب هستند مطرح شده است به قانون تبدیل شود، وضعیت کلی حقوق بشر در کشور در خطر وخامت بیشتری قرار می‌گیرد.

سارا حسین هم‌چنین بیان داشت: «ده ماه بعد از اتفاق روی داده برای خانم امینی، حق خانواده او برای حقیقت و عدالت برآورده نشده است و ما نگران عدم انطباق تحقیقات داخل کشور با هنجارها و استانداردهای بین‌المللی حقوق بشر که دربرگیرنده الزاماتی چون سرعت عمل، استقلال و شفافیت در امر تحقیقات است، هستیم». هم‌چنین بیان می‌دارد: «براساس گزارش‌های دریافتی هیأت حقیقت‌یاب، حداقل ۲۶ نفر در ارتباط با اعتراضات از نوامبر ۲۰۲۲ به اعدام محکوم شده‌اند، در حالی که ده‌ها نفر دیگر به جرائمی محکوم شده‌اند یا با مجازات اعدام روبرو هستند. در میان اتهامات جدی نقض حقوق، از جمله اعترافات تحت شکنجه، حداقل هفت مرد در پی رسیدگی عجولانه اعدام شده‌اند». او در سخنانش به گزارش مقامات ایران درباره عفو ۲۲ هزار زندانی اشاره کرد و گفت: «براساس اطلاعات این کمیته، تعداد بازداشت‌شدگان اخیر بسیار بیشتر از این رقم است. درک ما این است که این افراد بنا بر گزارش‌ها مجبور به «براز ندامت» شده‌اند تا به‌طور مؤثر به گناه خود اعتراف کنند و در عین حال با امضای تعهدنامه متعهد شده‌اند که در آینده مرتکب «جرائم مشابه» نشوند، که نقض حقوق بشر آن‌ها از جمله حق آزادی اجتماعات است. اطلاعات حاکی از تعلیق تحصیل زنان و دختران دانشجو یا محرومیتشان از دسترسی به خدمات خوابگاه به علت سرپیچی‌شان از قانون حجاب و هم‌چنین جریمه یا بسته شدن کسب و کارها به علت اعمال نکردن این قانون نیز در حال ظهور و انتشار است. هیأت حقیقت‌یاب نگران استفاده از فناوری‌های تشخیص چهره جهت شناسایی و دستگیری زنان و دخترانی است که از پوشش حجاب پیروی نمی‌کنند».

هم‌چنین ویویانا کرسٹیچویچ، عضو هیأت گفت: «ما از بازداشت مداوم مدافعان حقوق بشر و

وکلای معترضان و حداقل ۱۷ روزنامه‌نگار، از جمله نیلوفر حامدی و الهه محمدی که برای اولین بار از فوت خانم امینی در بازداشت خبر دادند، نگران هستیم». شاهین سردار علی، عضو دیگر هیأت نیز بیان داشت: «ایران موظف است از حقوق همه مردم در کشور حمایت کند و در خصوص افرادی که مسئول نقض حقوق بشر در اعتراضات هستند، پاسخگو باشد و به علل اصلی این نقض‌ها رسیدگی کند».^۱

۴- پیامدهای حقوقی گزارش صادره از هیأت حقیقت‌یاب بین‌المللی

بررسی گزارش‌های هیأت‌های تحقیق در موارد پیشین، نشان می‌دهد که مراجع سیاسی و قضایی بین‌المللی، به گزارش این هیأت‌ها توجه خاصی دارند. برای مثال دیوان بین‌المللی دادگستری در تقاضای صدور قرار موقت در قضیه اعمال کنوانسیون منع و مجازات جنایت نسل‌کشی «دعوی گامبیا علیه میانمار»^۲ در ۲۳ ژانویه ۲۰۲۰ به یافته مندرج در گزارش هیأت مستقل بین‌المللی حقیقت‌یاب میانمار استناد کرد. (بند ۲۷ رأی)^۳ هیأت حقیقت‌یاب میانمار، در گزارش ۸ اوت ۲۰۱۹ به این نتیجه رسیده بود که میانمار به دلیل نقض تعهدات مندرج در کنوانسیون منع و مجازات جنایت نسل‌کشی، مسئولیت بین‌المللی دارد.^۴

همان‌طور که اشاره گردید، هیأت گزارش اولیه خود را ارائه نموده است. سارا حسین چندین بار بر این نکته تأکید کرد که جمهوری اسلامی اجازه سفر اعضای این هیأت به ایران را نداده و درخواست‌های مکرر هیأت حقیقت‌یاب برای سفر به ایران تاکنون بی‌پاسخ مانده است. به گفته او این بر خلاف مصوبه شورای حقوق بشر است که از ایران خواسته با این کمیته همکاری کند و مدارک و شواهد لازم را در اختیار این کمیته قرار دهد.^۵ البته اشاره می‌دارد که هیأت با «کمیته ویژه بررسی ناآرامی‌های سال ۱۴۰۱» که توسط رئیس‌جمهور ایران تشکیل شده است، دیدار کرده‌اند.^۶

^۱. Human Rights Council. (2023). Iran must end crackdown against protesters and uphold rights of all Iranians, especially women and girls, Fact-Finding Mission says. 05 July. at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2023/07/iran-must-end-crackdown-against-protesters-and-uphold-rights-all-iranians>

^۲. International Court of Justice. (2020). Request for the indication of provisional measures, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Gambia v. Myanmar). 23 January. at: <https://www.icj-cj.org/public/files/case-related/178/178-20200123-ORD-01-00-EN.pdf>

^۳. Human Rights Council. (2022). Independent International Fact-Finding Mission on Myanmar. 20 December. at: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/myanmar-ffm/index>

^۴. Human Rights Council. (2019). Report of the independent international fact-finding mission on Myanmar. 8 August. at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/236/74/PDF/G1923674.pdf?OpenElement>

^۵. Human Rights Council. (2023). Iran must end crackdown against protesters and uphold rights of all Iranians, especially women and girls, Fact-Finding Mission says. 05 July. at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2023/07/iran-must-end-crackdown-against-protesters-and-uphold-rights-all-iranians>

^۶. Ibid.

هم‌چنین مطابق گزارش شفاهی ارائه شده، هیأت به موضوع مسومیت‌های اتفاق افتاده در ایران نیز می‌پردازد. سارا حسین بیان می‌دارد: «هیأت حقیقت‌یاب از گزارش‌هایی که طبق آن‌ها تنها دو ماه پس از آغاز اعتراضات، یک سلسله مسموم‌سازی در ده‌ها مدرسه در ۲۸ استان وقوع یافته و به‌طور مستقیم و غیرمستقیم، حقوق بشر هزاران دختر، از جمله حق بر آموزش این دختران را متأثر کرده است به شدت ابراز نگرانی می‌کند. گزارش‌هایی مبنی بر این‌که این مسموم‌سازی‌ها به‌عنوان ابزاری جهت تنبیه یا جلوگیری از مشارکت این دختران در اعتراضات هماهنگ و برنامه‌ریزی شده‌اند، به‌صورت مقتضی در چارچوب مأموریت این هیأت تحت تحقیق و بررسی است»^۱.

در پایان باید اشاره داشت، عدم همکاری ایران مانع اقدام شورا نخواهد بود و هیأت گزارش خود را تنظیم و منتشر خواهد کرد. هیأت در گزارش شفاهی خود بیان داشت: «مأموریت این هیأت حقیقت‌یاب همان‌طور که در بند ۷ اجرایی قطعنامه تشکیل آن آمده، در سه لایه تصریح شده‌است. اول، انجام تحقیقات جامع و مستقل در رابطه با موارد نقض حقوق بشر گزارش شده در جمهوری اسلامی ایران در ارتباط با اعتراضات آغاز شده در ۲۵ شهریور ۱۴۰۱، به‌ویژه موارد نقض مربوط به زنان و کودکان؛ دوم، مشخص کردن حقایق مرتبط و شرایط پیرامون این موارد نقض گزارش شده؛ و سوم، گردآوری، منسجم کردن و تحلیل مدارک و شواهد مرتبط با این موارد نقض و حفظ و نگهداری آن‌ها، از جمله در راستای همکاری با هرگونه روندهای قضایی»^۲. بنابراین در صورتی که گزارش این ارگان بین‌المللی حکومت ایران را به ارتکاب جنایت علیه بشریت متهم کند، پرونده سنگینی علیه حاکمیت ایران گشوده خواهد شد و این امر می‌تواند زمینه طرح مسئولیت حمایت و مداخله نظامی؛ و یا تحریم را فراهم گرداند.

۴-۱- امکان طرح مسئولیت حمایت و مداخله نظامی

یافته‌های هیأت‌های بین‌المللی تحقیق در مواردی که وضعیت رعایت حقوق بشر و حقوق بشردوستانه، به وخامت گراید، زمینه طرح «مسئولیت حمایت» را ممکن است ایجاد کند و ادعای محتمل مداخله نظامی سایر دولت‌ها را به‌دنبال داشته باشد.

اولین بار، کمیسیون بین‌المللی مداخله و حاکمیت دولت‌ها (ICISS) در گزارشی که در سال ۲۰۰۱ منتشر کرد^۳ این ایده را مطرح نمود که امروزه، حاکمیت نه به‌معنای اعمال کنترل، بلکه مسئولیت حکومت در قبال شهروندان است. در واقع، طرح این نظریه و بحث «مداخله بشردوستانه» متعاقب مداخله نظامی ناتو در کوزوو که بدون مجوز شورای امنیت صورت پذیرفت، مباحث چالشی زیادی را میان حقوق‌دانان درخصوص قانونی بودن آن عملیات نظامی مطرح ساخته (Cassese, 1999: 23-30) و طرح گزارش کمیسیون فوق‌الذکر را باید در همین زمینه، تحلیل و بررسی کرد.

¹ Ibid.

² Ibid.

³ International Commission on Intervention and State Sovereignty, (2001). The Responsibility to Protect, December, at: https://walterdorn.net/pdf/Responsibility-to-Protect_ICISS-Report_Dec2001.pdf

مفاد گزارش آن کمیسیون، در بندهای ۱۳۸ و ۱۳۹ قطعنامه ۶۰/۱ مورخ ۲۴ اکتبر ۲۰۰۵ مجمع عمومی در جلسه سران دولت‌ها نیز به تصویب رسید. مجمع عمومی در این قطعنامه بر مسئولیت یکایک دولت‌ها در حمایت از مردم خود در برابر ارتکاب جنایات نسل‌کشی، جنایات جنگی، پاکسازی قومی و جنایات علیه بشریت تأکید کرد. هم‌چنین مجمع بر لزوم انجام این مسئولیت از سوی خود در صورت ناتوانی دولت مربوطه، با رعایت اصول منشور و حقوق بین‌الملل نیز تأکید کرده است که به نظر می‌رسد حاکی از لزوم کسب مجوز شورای امنیت است (عزیزی، ۱۴۰۱). (Azizi, 2022)

متعاقب اقدامات کمیسیون کانادایی در رفع ابهام از مفهوم مسئولیت حمایت، اقدامات دبیرکل و قطعنامه‌های صادره از مراجع ذی‌صلاح بین‌المللی، مؤلفه‌های اصلی مسئولیت حمایت بدین قرارند: اولاً، دولت‌ها مسئولیت حمایت از شهروندانشان در برابر نسل‌کشی، جرایم جنگی، پاکسازی قومی و جنایت علیه بشریت را عهده‌دار می‌شوند؛ ثانیاً، دولت‌ها تعهد به مساعدت لازم به دولت مورد نظر، برای فراهم آوردن شرایط اعمال تعهداتش در برابر شهروندان را مورد قبول قرار می‌دهند؛ ثالثاً، تعهد می‌کنند تا در وضعیتی که دولت میزبان، به‌صورتی آشکار و صریح، قادر یا مایل به اجرای تعهدات اولیه‌اش نسبت به شهروندان نباشد، با استفاده از کلیه شیوه‌های مسالمت‌آمیز برای حمایت از مردم وارد عمل شوند؛ و رابعاً، موافقت می‌کنند تا در فرضی که کلیه شیوه‌ها و طرق مسالمت‌آمیز مذکور به نتیجه نرسید، این مسئولیت به شورای امنیت ملل متحد محول شود تا شورا با توسل به شیوه‌های لازم، از جمله مداخله نظامی به اوضاع و احوال مورد نظر سامان دهد (شهبازی، عوض‌پور، ۱۳۹۵: ۱۷۰) (Shahbazi, Avazpoor, 2016: 170).

بنابراین، حامیان این نظریه معتقدند که در صورت نقض گسترده حقوق بشر در دولتی که قادر و یا مایل به توقف موارد نقض حقوق و یا حقوق بشردوستانه نیست، اعضای دائم شورای امنیت باید از حق وتوی خود صرف‌نظر نمایند و اجازه مداخله نظامی به دولت‌های داوطلب برای توقف موارد نقض را بدهند. این دکترین با ارتکاب نسل‌زدایی، جنایت جنگی، پاکسازی قومی و جنایت علیه بشریت محقق می‌شود. البته با نگاهی به رویه شورای امنیت و مجمع عمومی در دو دهه اخیر، مرحله مداخله نظامی دکترین مسئولیت حمایت، حکایت از لزوم کسب مجوز شورای امنیت جهت مداخله نظامی در اینگونه موارد دارد. قطعنامه شورای امنیت در این مورد مشمول حق وتواست. اما باید این مورد را نیز مورد توجه داشت که به‌طور مثال در قضیه کوزوو، ناتو بدون مجوز شورای امنیت دست به مداخله نظامی زد و یک‌جانبه و فارغ از قطعنامه شورای امنیت عمل نمود. بنابراین باید اذعان نمود که هرچند مداخله بشردوستانه نظامی بدون مجوز شورای امنیت، منطبق با مقررات حقوق بین‌الملل به نظر نمی‌رسد، اما گزارش‌های هیأت مستقل حقیقت‌یاب می‌تواند بهانه و توجیه حقوقی و اخلاقی مورد نیاز را برای مداخله نظامی قدرت‌های بزرگ فراهم سازد و مصلحت

¹. United Nations General Assembly. (2005). Resolution 60/1, 24 October. at: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf

دولت‌ها در آن است که چنان عمل نمایند که امکان سوءاستفاده دول بیگانه و بزرگنمایی موارد نقض حقوق بشر را از میان بردارند.

قضیه لیبی (سرهنگ قذافی) را می‌توان مثالی برای طرح مسئولیت حمایت بیان نمود. در قضیه بالا گرفتن اعتراضات در لیبی، شورای امنیت ابتدا در قطعنامه ۱۹۷۰ مورخ ۲۶ فوریه ۲۰۱۱ ضمن اعلام محکومیت رژیم قذافی به دلیل ارتکاب خشونت علیه مردم غیرنظامی، تحریم‌های اقتصادی علیه آن دولت وضع کرد. سپس شورای امنیت تنها بیست روز بعد و متعاقب وخیم‌تر شدن اوضاع در لیبی با صدور قطعنامه ۱۹۷۳ در ۱۷ مارس ۲۰۱۱ با ده رای مثبت اعضاء (و رأی ممتنع باقی اعضاء از جمله روسیه و چین)، مجوز استفاده از زور برای حمایت از غیرنظامیان را صادر کرد. در این مورد شورای امنیت پس از کشته شدن ۴۰۰ نفر از معترضان در طی یک هفته، ارتکاب جنایت علیه بشریت را احراز نمود. از سوی دیگر، شورای امنیت با وجود وقوع موارد نقض گسترده حقوق بشر در کره شمالی و یا موارد نقض سیستماتیک و گسترده حقوق بشر و بشردوستانه در دارفور سودان و یا سوریه، بنا بر ملاحظات سیاسی و عدم توافق میان اعضای دائم شورا، از نظریه «مسئولیت حمایت» استفاده نکرده است (Conforti, Focarelli, 2016: 350). این در حالی است که در گزارش هیأت‌های تحقیق مستقل بین‌المللی که توسط شورای حقوق بشر تأسیس شده بودند بر وقوع نقض سیستماتیک گسترده حقوق بشر، تأکید شده بود. حتی بحث‌هایی هم در مورد مداخله نظامی در سوریه مطرح گردید که به دلایلی که سابقاً ذکر گردید اجرا نشد و یا در مورد کره شمالی، به دلیل وجود سلاح هسته‌ای در دست حاکمان آن کشور، هیچ‌گاه موضوع استفاده از گزینه نظامی، مطرح نشده است، اما هیأت تحقیقی که توسط شورای حقوق بشر به موجب قطعنامه A/HRC/RES/22/13 مورخ ۳ سپتامبر ۲۰۱۳ تشکیل شده بود، در گزارش سال ۲۰۱۴ درخصوص رعایت حقوق بشر در آن دولت به مسئولیت حفاظت از جمعیت کره شمالی در برابر جنایات علیه بشریت و ضرورت تعقیب و مجازات مرتکبان این جنایات از جمله در دادگاهی بین‌المللی اشاره کرد (بند ۱۱۹۵). بدیهی است که مفاد این گزارش، به خودی خود، لازم‌الاجرا نیست و اجرای پیشنهادات هیأت به موافقت شورای امنیت وابسته است (Conforti, Focarelli, 2016: 351).

بنابراین درخصوص پرونده ایران چنانچه در گزارش شورای حقوق بشر، اقداماتی را در یکی

¹. United Nations Security Council. (2011). Resolution 1970, 26 February, at: [https://www.undocs.org/S/RES/1970%20\(2011\)](https://www.undocs.org/S/RES/1970%20(2011))

². United Nations Security Council. (2011). Resolution 1973, 17 March, at: <https://daccess-ods.un.org/tmp/6881047.48725891.html>

³. Human Rights Council. (2013). Resolution 22/13, 9 April. at: <https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/HRC/RES/22/13&Lang=En>

⁴. Human Rights Council. (2014). Report of the detailed findings of the commission of inquiry on human rights in the Democratic People's Republic of Korea, 7 February. at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/108/71/PDF/G1410871.pdf?OpenElement>

از دسته‌های جنایات بین‌المللی قرار دهد، گزارش‌های مستند این هیأت می‌تواند به‌عنوان منبعی برای مجوز شورای امنیت به مداخله نظامی و یا حتی می‌تواند بهانه و توجیه حقوقی و اخلاقی مورد نیاز را برای مداخله نظامی قدرت‌های بزرگ بدون مجوز شورای امنیت فراهم سازد. البته درخصوص اقدام یک‌جانبه و بدون مجوز شورای امنیت، باید شرایط نظامی و موقعیت استراتژیک ایران را نیز مورد توجه قرار داد. چون بدون شک برای کشورهای مداخله‌کننده صرفاً سود و مزیت محتمل نیست و بدون شک ضرر نیز خواهند دید و حتی با توجه به ارتباطات ایران با روسیه و چین احتمال جنگی بین‌المللی و عالم‌گیر نیز بعید نمی‌باشد.

۴-۲- اقدام متقابل (تحریم)

اقدامات دولت‌ها در صحنه بین‌المللی منحصر به تلاش برای پیشگیری از نقض حقوق بشر نمی‌باشد، بلکه شامل واکنش در برابر آن نیز می‌باشد. این قبیل اقدامات می‌تواند به اقداماتی متقابل در قالب تحریم‌ها تسری یابد. قوای مقننه و مجریه تمامی دولت‌ها ممکن است با استناد به این یافته‌ها، تحریم‌های اقتصادی و مالی علیه دولت ناقض حقوق بشر وضع نمایند.

براساس ماده ۴۰ طرح مواد راجع به مسئولیت دولت‌ها برای افعال متخلفانه بین‌المللی ۲۰۰۱، میان نقض‌های جدی ناشی از قواعد آمره حقوق بین‌الملل عام با دیگر انواع نقض تعهد، تمایزی اساسی وجود دارد و اگر نقض قواعد آمره حقوق بشری یا حقوق بشردوستانه، شدید باشد، نتایج و آثار خاصی به دنبال خواهد داشت. ماده ۴۱ طرح مذکور، دو وظیفه اساسی برای تمامی دول عضو جامعه بین‌المللی در واکنش به نقض شدید قواعد آمره توسط دولت متخلف، پیش‌بینی کرده است: الف: دولت‌ها باید برای پایان بخشیدن به هرگونه نقض جدی در مفهوم ماده ۴۰ از طریق تدابیر قانونی با یکدیگر همکاری کنند (لازم به ذکر است که این اقدامات ایجابی قانونی ممکن است نهادینه یعنی از طریق سازمان‌های بین‌المللی همچون ملل متحد انجام شود و یا هر دولتی به‌صورتی غیرنهادینه شده و شخصاً، اقداماتی را جهت پایان بخشیدن به آن اقدامات قانونی اتخاذ نماید که یکی از این اقدامات ممکن است تحریم اشخاصی باشد که متهم به نقض قواعد آمره هستند).

ب: هیچ دولتی نباید وضعیتی را که با نقض جدی در مفهوم ماده ۴۰ ایجاد شده است، قانونی محسوب کند و نباید هیچ‌گونه کمک یا مساعدتی در حفظ آن وضعیت ارائه دهد (از این تعهد با عنوان وظیفه «منزوی‌سازی» دولت ناقض قواعد آمره یاد می‌شود).

مطابق مواد ۴۰ و ۴۱ طرح مذکور، برای پایان بخشیدن به نقض‌های قواعد آمره، با استناد به مواد ۴۹ تا ۵۳ طرح مذکور می‌توان متوسل به اقدامات متقابل شد. بدین منظور کشورها از دستاویزی به نام تحریم برای مقابله با چنین نقض‌های فاحشی استفاده کرده‌اند. رویه نشان می‌دهد که عمده‌ترین شکل بروز اقدامات متقابل در برابر نقض‌های حقوق بشری، در قالب تحریم‌ها اتفاق می‌افتد. این تحریم‌ها غالباً در صورت سکوت شورای امنیت، از سوی یک یا چند کشور علیه دولت متخلف وضع می‌شود. در مواردی نیز مشاهده شده که تحریم‌ها اصالتاً از قطعنامه‌ها پیروی می‌کنند اما از محدوده تعیین شده توسط شورای امنیت فراتر می‌روند (رستمی و دیگران، ۱۴۰۱: ۹۵۷)؛ (Rostami et.al., 2022: 967).

اصولاً تأسیس هیأت‌های حقیقت‌یاب معمولاً در مواردی انجام می‌شود که شواهدی دال بر نقض حقوق اساسی انسان‌ها مانند قتل و یا شکنجه در سطحی نسبتاً وسیع وجود دارد که امروزه تردیدی وجود ندارد که آن‌ها را باید به‌عنوان نقض شدید قواعد آمره حقوق بین‌الملل تلقی کرد. بنابراین اگر یافته‌های هیأت‌های حقیقت‌یاب، نشان دهد که دولت مربوطه، مرتکب نقض جدی قواعد آمره شده است، این حق و یا حتی تکلیف برای سایر دولت‌ها پدیدار خواهد شد تا اقدامات ایجابی و سلبی در این ارتباط انجام دهند. در نتیجه، به‌ویژه در مواردی که تنش‌های سیاسی میان سایر دولت‌ها و یا بخشی از آن‌ها با دولت متهم به نقض حقوق بشر وجود داشته باشد، بهانه حقوقی لازم را به آن دولت‌ها خواهد داد تا با پشتوانه سیاسی و اخلاقی بیشتری، تحریمات مالی و اقتصادی را علیه دولت مربوطه وضع نمایند. این‌گونه اقدامات می‌تواند شامل وضع تحریم‌های مالی و اقتصادی علیه اشخاص خاص و یا برخی نهادهای حکومتی دخیل در نقض حقوق بشر و یا گاهی کاهش در سطح روابط و یا پرهیز از دیدار و ملاقات و وضع موافقتنامه با دولت متهم به نقض حقوق بشر باشد. نگاهی به رویه و عملکرد دولت‌ها در مورد وضع تحریم علیه دولت‌هایی که تاکنون در مورد آن‌ها، هیأت حقیقت‌یاب تأسیس شده است، به خوبی این مدعا را اثبات می‌کند. بنابراین، درخصوص تبعات گزارش هیأت مستقل بین‌المللی حقیقت‌یاب، بدون شک باید امکان اجرایی شدن بیشتر انواع مختلف تحریم‌ها از سوی کشورها را نیز مورد توجه قرار داد که احتمال اعمال آن‌ها بسیار بالا می‌باشد. همان‌طور که از همان ابتدای شروع اعتراضات در ایران شاهد بودیم، انواع تحریم‌ها از جمله تحریم‌های اقتصادی اعمال گردیده است و یا اتحادیه اروپا در اقدام اخیرش در حال بررسی قرار دادن سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در فهرست گروه‌های تروریستی است.^۱

هم‌چنین خود هیأت نیز می‌تواند خواستار اعمال تحریم‌ها گردد. مانند هیأت حقیقت‌یاب کره شمالی که در ۱۷ فوریه ۲۰۱۴ از شورای امنیت تقاضا کرد تحریم‌های هدفمندی را علیه کسانی که به نظر می‌رسد مسئول جنایات علیه بشریت هستند، اتخاذ کند و تأکید کرد که تحریم‌ها نباید به‌طور کلی علیه جمعیت یا اقتصاد مورد هدف قرار گیرد.^۲ هیأت میانمار نیز در ۱۸ سپتامبر ۲۰۱۸ خواستار تحریم‌های فردی هدفمند (از جمله ممنوعیت سفر و مسدود کردن دارایی‌ها علیه کسانی که به‌نظر می‌رسد مسئول هستند) و تحریم تسلیحاتی میانمار شد^۳ و هیأت مذکور در ۵ اوت ۲۰۱۹ از جامعه

^۱. Euractiv. (2023). Parliament urges EU to list Iran guards as 'terrorist', 19 January. at: <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/parliament-urges-eu-to-list-iran-guards-as-terrorist/>

^۲. Human Rights Council. (2014). North Korea: UN Commission documents wide-ranging and ongoing crimes against humanity, urges referral to ICC, 17 February. at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2014/02/north-korea-un-commission-documents-wide-ranging-and-ongoing-crimes-against?LangID=E&NewsID=14255>

^۳. Human Rights Council. (2018). Myanmar: UN Fact-Finding Mission releases its full account of massive violations by military in Rakhine, Kachin and Shan States, 18 September. at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2018/09/myanmar-un-fact-finding-mission-releases-its-full-account-massive-violations?LangID=E&NewsID=23575>

بین‌المللی و شورای امنیت خواستار فوری تحریم‌های هدفمند علیه ارتش میانمار و شرکت‌هایی که توسط ارتش (موسوم به Tatmadaw) اداره می‌شوند، شد.^۱ هیأت حقیقت‌یاب یمن در ۹ سپتامبر ۲۰۲۰ خواستار گسترش افراد مشمول تحریم از سوی شورای امنیت شد که پیام قدرتمندی را به طرف‌های درگیر ارسال کند که هیچ مصونیتی برای تجاوزات جدی علیه انسان‌ها وجود نخواهد داشت.^۲ هیأت حقیقت‌یاب نیکاراگوئه نیز در ۲ مارس ۲۰۲۳ از جامعه بین‌المللی خواستار گسترش تحریم‌ها به نهادها و افرادی که در ارتکاب تخلفات و جنایات براساس قوانین بین‌المللی دست دارند، شده است.^۳

نتیجه‌گیری

با توجه به این که قطعنامه تشکیل هیأت حقیقت‌یاب تصویب شده است و اولین گزارش آن نیز در تاریخ ۱۴ تیرماه سال ۱۴۰۲ ارائه شده است، گزارش این هیأت بدون شک فارغ از تبعات سیاسی که برای ایران خواهد داشت و باعث تخریب چهره‌ی بین‌المللی و انزوای بین‌المللی ایران خواهد شد، دارای تبعات حقوقی نیز می‌باشد. هرچند در خصوص تبعات و پیامدهای گزارش‌ها و یافته‌های هیأت‌های حقیقت‌یاب نباید مبالغه کرد اما نمی‌توان آثار و پیامدهای آن‌ها را نیز ناچیز شمرد، به‌ویژه اگر نوعی توافق میان دول عضو دائم شورای امنیت برای برخورد با دولت مربوطه پدیدار شود. فارغ از محاکمه صرف عاملان جنایتکاران، در صورت محرز شدن وقوع یکی از جنایات بین‌المللی از سوی حکومت و ارائه گزارش آن از سوی هیأت مستقل بین‌المللی حقیقت‌یاب، امکان طرح مسئولیت حمایت دور از انتظار نخواهد بود. البته بدیهی می‌باشد که مسئولیت حمایت از شهروندان در ابتدای امر متوجه خود دولت می‌باشد و در صورت ناتوانی و یا عدم تمایل و در مراحل بعدی، تعهدی است که به جامعه بین‌المللی منتقل می‌شود. شاید بتوان گفت، اگر مؤلفه‌هایی که از منظر بین‌المللی از مصادیق نقض فاحش حقوق بین‌الملل بشر تلقی می‌شود محرز شود، این مسئولیت به جامعه بین‌المللی و در رأس آن‌ها سازمان ملل متحد واگذار شود و ممکن است باعث اقدام نظامی علیه کشور ایران شود. تفاوتی که باید اینجا مورد توجه قرار داد این است که رسیدگی به جنایات‌های صورت گرفته از سوی عاملان در محاکم ملی و یا بین‌المللی صرفاً متوجه عاملان

¹. Human Rights Council. (2019). UN Fact-Finding Mission on Myanmar exposes military business ties, calls for targeted sanctions and arms embargoes, 5 August. at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2019/08/un-fact-finding-mission-myanmar-exposes-military-business-ties-calls?LangID=E&NewsID=24868>

². Human Rights Council. (2020). UN Group of Eminent International and Regional Experts on Yemen releases their third report Yemen: A Pandemic of Impunity in a Tortured Land , 9 September. at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2020/09/un-group-eminent-international-and-regional-experts-yemen-releases-their?LangID=E&NewsID=26218>

³. Human Rights Council. (2023). Nicaragua: Crimes against humanity being committed against civilians for political reasons, investigation says, 2 March. at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2023/03/nicaragua-crimes-against-humanity-being-committed-against-civilians>

جنایات احتمالی می‌باشد. اما طرح مسئولیت حمایت و مداخله نظامی را نباید صرفاً علیه ساختار حکومتی کشور و عاملان آن تلقی نمود. مداخله نظامی اقدامی است که تمامی ملت از آن آسیب خواهند دید. امری که شاهد آن در لیبی هستیم و این کشور پس از مداخله نظامی کشورها بعد از صدور مجوز شورای امنیت، هنوز روی آرامش را به خود ندیده است و این کشور از درون متلاشی گردیده است. البته از سوی دیگر، شورای امنیت با وجود وقوع موارد نقض گسترده حقوق بشر در کره شمالی و یا موارد نقض سیستماتیک و گسترده حقوق بشر و بشردوستانه در دارفور سودان و یا سوریه، بنا بر ملاحظات سیاسی و عدم توافق میان اعضای دائم شورا، از نظریه مسئولیت حمایت استفاده نکرده است. این در حالی است که در گزارش هیأت‌های تحقیق مستقل بین‌المللی که توسط شورای حقوق بشر تاسیس شده بودند بر وقوع نقض سیستماتیک گسترده حقوق بشر تأکید شده بود. بدیهی است که مفاد این گزارش‌ها، به خودی خود، لازم‌الاجرا نیستند و اجرای پیشنهادات هیأت به موافقت شورای امنیت وابسته است. در این ارتباط نیز نباید سیاست دوگانه و اقدامات گذشته اعضای شورای امنیت را از نظر دور داشت.

در مجموع محتمل‌ترین اقدامی که می‌توان تحقق آن را متصور بود، اعمال تحریم‌ها از سوی برخی کشورها از جمله اتحادیه اروپایی پیر و گزارش‌ها این هیأت، علیه مقامات متهم به نقض حقوق بشر دانست که از همان ابتدای اعتراضات علیه ایران نیز صورت گرفته است.

منابع فارسی

۱. امید، علی، پوربافرانی، حسن، و پورعلی، ایمان. (۱۳۹۵). تقابل بین دو دیدگاه حقوقی: تحلیل تعامل و تعارض حقوقی بین‌المللی، ایران و شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد. فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، ۴۶(۳).
۲. جام جم (۱۴۰۱). ایران قطعنامه شورای حقوق بشر را رد کرد، ۴ دسامبر، در: <https://jamejamonline.ir/fa/news/138808>
۳. ذاکر حسین، محمدهادی. (۱۴۰۱). تحقیقی در باب مبارزه با مصونیت از مجازات جنایات اساسی بین‌المللی، تهران: انتشارات شرکت چاپ و نشر.
۴. ذاکریان، مهدی. (۱۳۹۰). همه حقوق بشر برای همه، تهران: بنیاد حقوقی میزان، چاپ دوم.
۵. رستمی، اسمیرا، میرعباسی، سیدباقر، شهریاری، عبدالناییم، و مرادی، مریم. (۱۴۰۱). مؤلفه‌های جغرافیایی مؤثر بر رویه‌های نظارتی گزارش‌های شورای حقوق بشر سازمان ملل و تضمین اجرای آنها، فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۱۲(۳).
۶. شهبازی، آرامش، و عوض‌پور، صمصام. (۱۳۹۵). شورای حقوق بشر در برابر سیاست ملی دولت‌ها: برخی اظهارات در مورد کره شمالی، دوفصلنامه تحقیقات حقوقی، ۱۵(۳۰).
۷. عزیزی، ستار. (۱۴۰۱). تحلیل کارکرد و آثار حقوقی کمیسیون مستقل حقیقت‌یاب بین‌المللی ایران. مجمع تخصصی بین‌المللی حقوقی و سیاسی انجمن ایران‌شناسی سازمان ملل متحد، ۱۲ آذرماه، به نشانی: <https://unstudied.ir/iauns-forum/>

۸ قراچورلو، محمدتقی، عبداللهزاده سنگرودی، حسن، و طلایی، هانی. (۱۳۹۶). جایگاه حقوق بشر با نگاهی به شورای حقوق بشر. فصلنامه مطالعاتی برای حمایت از حقوق زنان، ۲(۷).

References

1. Alston, Philip, Crawford, James, (2000), *The Future of UN Human Rights Treaty Monitoring*, UK: Cambridge University Press.
2. Beigzadeh, Ebrahim. (2021). *The Law of International Organizations*, Tehran, Majd Publications, eighth edition.
3. Cassese, Antonio. (1999). *Ex iniuria ius oritur*: are we moving towards international legitimation of forcible humanitarian countermeasures in the world community?, *European Journal of International Law*, Volume 10, Issue 1. at: <http://www.ejil.org/pdfs/10/1/575.pdf>
4. Conforti, Benedetto, Focarelli, Carlo. (2016). *The Law and Practice of the United Nations*, Brill, Fifth Revised Edition.
5. Euractiv. (2023). Parliament urges EU to list Iran guards as 'terrorist', 19 January. at: <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/parliament-urges-eu-to-list-iran-guards-as-terrorist/>
6. Human Rights Council. (2022). 35 th special session of the Human Rights Council on the deteriorating situation of human rights in the Islamic Republic of Iran, especially with respect to women and children. 24 November. at: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/special-sessions/session35/35-special-session>
7. Human Rights Council. (2022). Independent International Fact-Finding Mission on Myanmar. 20 December. at: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/myanmar-ffm/index>
8. Human Rights Council. (2023). Iran must end crackdown against protesters and uphold rights of all Iranians, especially women and girls, Fact-Finding Mission says. 05 July. at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2023/07/iran-must-end-crackdown-against-protesters-and-uphold-rights-all-iranians>
9. Human Rights Council. (2018). Myanmar: UN Fact-Finding Mission releases its full account of massive violations by military in Rakhine, Kachin and Shan States, 18 September. at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2018/09/myanmar-un-fact-finding-mission-releases-its-full-account-massive-violations?LangID=E&NewsID=23575>
10. Human Rights Council. (2023). Nicaragua: Crimes against humanity being committed

- against civilians for political reasons, investigation says, 2 March. at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2023/03/nicaragua-crimes-against-humanity-being-committed-against-civilians>
11. Human Rights Council. (2014). North Korea: UN Commission documents wide-ranging and ongoing crimes against humanity, urges referral to ICC, 17 February. at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2014/02/north-korea-un-commission-documents-wide-ranging-and-ongoing-crimes-against?LangID=E&NewsID=14255>
 12. Human Rights Council. (2022). Regular sessions. 11 December. at: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/regular-sessions>
 13. Human Rights Council. (2014). Report of the detailed findings of the commission of inquiry on human rights in the Democratic People's Republic of Korea, 7 February. at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/108/71/PDF/G1410871.pdf?OpenElement>
 14. Human Rights Council. (2019). Report of the independent international fact-finding mission on Myanmar. 8 August. at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/236/74/PDF/G1923674.pdf?OpenElement>
 15. Human Rights Council. (2013). Resolution 22/13, 9 April. at: <https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/HRC/RES/22/13&Lang=E>
 16. Human Rights Council. (2019). UN Fact-Finding Mission on Myanmar exposes military business ties, calls for targeted sanctions and arms embargoes, 5 August. at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2019/08/un-fact-finding-mission-myanmar-exposes-military-business-ties-calls?LangID=E&NewsID=24868>
 17. Human Rights Council. (2020). UN Group of Eminent International and Regional Experts on Yemen releases their third report Yemen: A Pandemic of Impunity in a Tortured Land, 9 September. at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2020/09/un-group-eminent-international-and-regional-experts-yemen-releases-their?LangID=E&NewsID=26218>
 18. Human Rights Council. (2016). UN Inquiry finds crimes against humanity in Eritrea. 8 June. at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2016/06/un-inquiry-finds-crimes-against-humanity-eritrea?LangID=E&NewsID=20067>
 19. International Commission on Intervention and State Sovereignty, (2001). The Responsibility to Protect, December, at: https://walterdom.net/pdf/Responsibility-to-Protect_ICISS-Report_Dec2001.pdf
 20. International Court of Justice. (2020). Request for the indication of provisional measures, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime

- of Genocide (Gambia v. Myanmar). 23 January. at: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/178/178-20200123-ORD-01-00-EN.pdf>
21. Lattmann, Tamás, Vizi, Balázs, (2014), International Protection of Human Rights, Budapest: National University of Public Service Institute of International Studies.
 22. Steiner, Henry J. Alston, Philip, Goodman, Ryan, (2008), International Human Rights in Context: Law, Politics, And Morals: Text and materials, England: oxford university press.
 23. United Nations General Assembly. (2005). Resolution 60/1, 24 October. at: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf
 24. United Nations Security Council. (2011). Resolution 1970, 26 February, at: [https://www.undocs.org/S/RES/1970%20\(2011\)](https://www.undocs.org/S/RES/1970%20(2011))
 25. United Nations Security Council. (2011). Resolution 1973, 17 March, at: <https://daccess-ods.un.org/tmp/6881047.48725891.html>
 26. www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/a.res.60.251_en.pdf

Translated References to English

1. Alston, Philip, Crawford, James, (2000), The Future of UN Human Rights Treaty Monitoring, UK: Cambridge University Press.
2. Azizi, Satar. (2022). Analysis of the function and legal effects of the independent international fact-finding commission on Iran, the specialized international legal and political discussion forum of the United Nations Iranian Studies Association, 12 December, at: <https://unstududies.ir/iauns-forum/> **(In Persian)**
3. Beigzadeh, Ebrahim. (2021). The Law of International Organizations, Tehran, Majd Publications, eighth edition.
4. Cassese, Antonio. (1999). *Ex iniuria ius oritur*: are we moving towards international legitimation of forcible humanitarian countermeasures in the world community?, *European Journal of International Law*, Volume 10, Issue 1. at: <http://www.ejil.org/pdfs/10/1/575.pdf>
5. Conforti, Benedetto, Focarelli, Carlo. (2016). The Law and Practice of the United Nations, Brill, Fifth Revised Edition.
6. Euractiv. (2023). Parliament urges EU to list Iran guards as ‘terrorist’, 19 January. at: <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/parliament-urges-eu-to-list-iran-guards-as-terrorist/>
7. Gharachorlo, Mohammadtaghi, Abdollahzadeh Sangrodi, Hassan, Talaei, Hani. (2017).

- The position of human rights with a view to the Human Rights Council, The Quarterly study Journal for the protection of women's rights, second year, No. 7. **(In Persian)**
8. Human Rights Council. (2022). 35 th special session of the Human Rights Council on the deteriorating situation of human rights in the Islamic Republic of Iran, especially with respect to women and children. 24 November. at: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/special-sessions/session35/35-special-session>
 9. Human Rights Council. (2022). Independent International Fact-Finding Mission on Myanmar. 20 December. at: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/myanmar-ffm/index>
 10. Human Rights Council. (2023). Iran must end crackdown against protesters and uphold rights of all Iranians, especially women and girls, Fact-Finding Mission says. 05 July . at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2023/07/iran-must-end-crackdown-against-protesters-and-uphold-rights-all-iranians>
 11. Human Rights Council. (2018). Myanmar: UN Fact-Finding Mission releases its full account of massive violations by military in Rakhine, Kachin and Shan States, 18 September. at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2018/09/myanmar-un-fact-finding-mission-releases-its-full-account-massive-violations?LangID=E&NewsID=23575>
 12. Human Rights Council. (2023). Nicaragua: Crimes against humanity being committed against civilians for political reasons, investigation says, 2 March. at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2023/03/nicaragua-crimes-against-humanity-being-committed-against-civilians>
 13. Human Rights Council. (2014). North Korea: UN Commission documents wide-ranging and ongoing crimes against humanity, urges referral to ICC, 17 February. at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2014/02/north-korea-un-commission-documents-wide-ranging-and-ongoing-crimes-against?LangID=E&NewsID=14255>
 14. Human Rights Council. (2022). Regular sessions. 11 December. at: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/regular-sessions>
 15. Human Rights Council. (2014). Report of the detailed findings of the commission of inquiry on human rights in the Democratic People's Republic of Korea, 7 February. at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/108/71/PDF/G1410871.pdf?OpenElement>
 16. Human Rights Council. (2019). Report of the independent international fact-finding mission on Myanmar. 8 August. at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/236/74/PDF/G1923674.pdf?OpenElement>

17. Human Rights Council. (2013). Resolution 22/13, 9 April. at: <https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/HRC/RES/22/13&Lang=E>
18. Human Rights Council. (2019). UN Fact-Finding Mission on Myanmar exposes military business ties, calls for targeted sanctions and arms embargoes, 5 August. at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2019/08/un-fact-finding-mission-myanmar-exposes-military-business-ties-calls?LangID=E&NewsID=24868>
19. Human Rights Council. (2020). UN Group of Eminent International and Regional Experts on Yemen releases their third report Yemen: A Pandemic of Impunity in a Tortured Land , 9 September. at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2020/09/un-group-eminent-international-and-regional-experts-yemen-releases-their?LangID=E&NewsID=26218>
20. Human Rights Council. (2016). UN Inquiry finds crimes against humanity in Eritrea. 8 June. at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2016/06/un-inquiry-finds-crimes-against-humanity-eritrea?LangID=E&NewsID=20067>
21. International Commission on Intervention and State Sovereignty, (2001). The Responsibility to Protect, December, at: https://walterdorn.net/pdf/Responsibility-to-Protect_ICISS-Report_Dec2001.pdf
22. International Court of Justice. (2020). Request for the indivation of provisional measures, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Gambia v. Myanmar). 23 January. at: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/178/178-20200123-ORD-01-00-EN.pdf>
23. Jamejam (1401). Iran rejected the resolution of the Human Rights Council, 4 Decembe, at: <https://jamejamonline.ir/fa/news/1388081> **(In Persian)**
24. Lattmann, Tamás, Vizi ,Balázs, (2014), International Protection of Human Rights, Budapest: National University of Public Service Institute of International Studies.
25. Omidi, Ali, Pourbafrani, Hasan, Pourali, Iman. (2016). A confrontation between two legal perspectives: Analysis of the legal interaction and conflict between the I.R. Iran and the United Nations Human Rights Council, The Public Law Studies Quarterly, Vol. 46, Issue. 3. **(In Persian)**
26. Rostami, Smira, Mir Abbasi, Seyed Bagher, Shahriari, Abdolnaieem, Moradi, Maryam. (2022). Geographical components affecting the monitoring procedures of UN Human Rights Council reports and guaranteeing their implementation, Quarterly Journal of Geography and Regional Planning, Year 12, number 3 (consecutive 47). **(In Persian)**
27. Shahbazi, Aramesh, Avazpoor, Samsam. (2016). Human Rights Council against the

- National Politics of States: Some Remarks on the Case of North Korea, *Journal of Legal Research*: 15(30). **(In Persian)**
28. Steiner, Henry J. Alston, Philip, Goodman, Ryan, (2008), *International Human Rights in Context: Law, Politics, And Morals: Text and materials*, England: oxford university press.
29. Tasnim (1401). Iran will not have any cooperation with the "Fact-Finding Committee" / The approach of the German government is an obvious hypocrisy, December 7, at: <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1401/09/07/2813195> **(In Persian)**
30. United Nations General Assembly. (2005). Resolution 60/1, 24 October. at: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf
31. United Nations Security Council. (2011). Resolution 1970, 26 February, at: [https://www.undocs.org/S/RES/1970%20\(2011\)](https://www.undocs.org/S/RES/1970%20(2011))
32. United Nations Security Council. (2011). Resolution 1973, 17 March, at: <https://daccess-ods.un.org/tmp/6881047.48725891.html>
33. www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/a.res.60.251_en.pdf
34. Zakerhossein, Mohammad Hadi. (2022). *An Inquiry into the Fight against Impunity for Core International Crimes*, Tehran: Publications of the publishing company. **(In Persian)**
35. Zakerian, Mehdi. (2021), *All Human Rights for All*, Tehran: Mizan Legal Foundation, second edition. **(In Persian)**

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی